

GÜÇ İSTENCİ VE YORUM

Soner Soysal*

Özet

Güç istenci öğretisi ve bu öğretinin temel kavramları olan yorum ve perspektivizm, Türkçe Nietzsche literatüründe ihmal edilen ya da yeterince ilgilenilmemiş konulardır. Ancak, bana göre, güç istenci öğretisi ve söz konusu kavramlar olmadan, Nietzsche'nin felsefesinin anlaşılma olanağı yoktur. Güç istenci öğretisi ve bu öğretinin ortaya koyduğu güç mücadelesi, karşımıza kaotik, sürekli değişimin yaşandığı bir evren çıkarmaktadır. Bu değişimin temel dinamiği güç mücadelesidir. Bu güç mücadelesi ise, güç odaklarının bu evrene ilişkin kendi perspektiflerinden oluşturdukları yorum üzerinden gerçekleşmektedir.

Anahtar sözcükler: Nietzsche, güç istenci, perspektivizm, yorum, güç mücadelesi

Bu makalede Nietzsche'nin yorum anlayışını, güç istenci öğretisi bağlamında, anlatmaya çalışacağım. Tek başına ele alındığında Nietzsche'nin bu kavramı kullanıştaki incelikleri ve ona yüklediği anlamın yeterince kavranılamayacağını düşündüğüm için, kavramı 'güç istenci' öğretisi bağlamında ele alacağım. güç istenci öğretisi Nietzsche felsefesinin anahtarı gibidir. Daha doğrusu, bu öğreti kimi zaman açıkça kimi zaman örtük bir şekilde, Nietzsche felsefesinin her alanında varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, bu öğreti bağlamında ele alınmadığında, Nietzsche'nin söylediği birçok şey ya anlaşılmadan kalacak, ya da yanlış anlaşılacaktır. Bu yanlış anlamaların en güncel örneklerini, günümüzde giderek artan bir oranda analitik kökenli yorumcular tarafından ele alınan Nietzsche'nin perspektivizmi bağlamında açık bir şekilde görmekteyiz. Bu yorumcuların genel eğilimleri Nietzsche'nin doğruluk ya da hakikat hakkında söylediklerini çeşitli analitik gereçler yardımıyla, varolan doğruluk kuramlarından biri ya da birkaçı içerisine sokmaya çalışmaktır. Bunu becerebilenler

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ssoysal72@gmail.com

Nietzsche'nin bu doğruluk kuramlarından birini savunduğunu ileri sürmekte, beceremeyenler ise Nietzsche'nin doğruluk hakkında söylediklerinin çelişkili şeyler olduğunu, bu nedenle de dikkate alınmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bütün bunlar Nietzsche'nin doğruluk hakkında söyledikleri ile Güç İstenci öğretisi arasındaki bağı ya hiç kurulmaması, ya da yanlış kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'nin yorum anlayışı Güç istenci bağlamında ele alınmalıdır.

Kısaca özetleyecek olursak, güç istenci öğretisi ile Nietzsche'nin ileri sürdüğü şey şudur: olgular dünyasında sadece ve sadece güç istenci vardır. Diğer bir deyişle, varolan her şey ya bir güç parçası ya da bu parçaların bir araya gelmesiyle oluşan bir birlik, yani bir güç odağıdır. Her bir güç odağı, bir güç istenci olarak, gücünü artırmaya çalışır. Ancak diğer güç odakları da aynı şekilde güçlerini artırmaya çalıştıkları ve güç artışı da diğer güç odaklarının güçleri pahasına gerçekleştiği için, olgular dünyasında sürekli bir güç mücadelesi vardır. Bu mücadelenin sonucu olarak da bazı güç odaklarının gücü artarken bazılarının da azalır; bu nedenle de Nietzsche'ye göre olgular dünyası sürekli bir akış (*flux*) içerisindedir. Yani, dünya bir varlıklar dünyası (*world of beings*) değil, bir oluş dünyasıdır (*world of becoming*). *Güç İstenci* §1067'de, Nietzsche, bu öğretiyi ve öğretinin ortaya koyduğu dünya ya da evren kurgusunu şu şekilde ortaya koyar:

Ve “dünya” benim için nedir biliyor musunuz?
Bu dünya: başlangıçsız, sonsuz bir enerji canavarıdır; artmayan ya da azalmayan, genişlemeyen ancak kendini dönüştüren, katı, demirden bir güç miktarı; [...] birlikte dalgalanan ve köpüren, sonsuza dek değişen, sonsuza dek yeniden canlanan, çok uzun yıllar boyunca yinelenen, biçimlerinin bir geri çekildiği bir taşıdığı bir güçler denizidir; [...] bu dünya için bir *isim* ister misiniz? Onun tüm muammaları için bir *çözüm*? Sizler için de bir *ışık*, en iyi gizlenmiş, en güçlü, en cesur, en

karanlık insanlar?—*Bu dünya güç istencidir—
başka bir şey değil!* Ve sizler kendiniz de bu
güç istencisiniz—başka bir şey değil!¹⁹⁴

Gücü istemek, güç peşinde koşmak, güç için mücadele vermek, güç odaklarının dışına düşen, sonradan edindikleri bir şey değildir; güç istenci güç odaklarının özsel bir niteliğidir. Çünkü, Nietzsche'ye göre, eylem ve eyleyen arasında bir ayrım yoktur. Böyle bir ayrım, Nietzsche'nin reddettiği başka bir ayrıma, özne-nesne ayrımına yol açar. Şöyle der Nietzsche, “[ö]zne, nesne, eyleme eklenmiş bir eyleyen, yaptığı şeyden ayrılmış bir eylem: unutmayalım ki, bu sadece semiyotiktir [*semeiotics*], gerçek bir şey değil.”¹⁹⁵ Dünya güç istenci mücadelesinden kaynaklı sürekli bir devinim ve değişim içerisinde olduğu için, değişmeyen, sabit ve hareketsiz kalan bir şey var olamaz. Oysaki bir eylemi ya da fiili eyleyen ve eylem olarak ayırmak eylemlerinden bağımsız, durağan bir öznenin var olduğu anlamına gelir. Nietzsche'ye göre bir nesne ya da şey tam da o yaptığı şeydir, ne fazlası ne eksikliği. Yani bir güç odağı olarak bir nesne güç istencinden, güç mücadelesinden başka bir şey değildir. Nietzsche'nin sözleriyle,

Bir güç parçası, bir güdü, istenç, etki parçasına eşittir—dahası, tam da bu güdülenmeden, istemekten, etkilemekten başka bir şey de değildir, ve tüm etkileri, etkilere neden olan bir şey tarafından, bir “özne” tarafından koşullanmış bir şey olarak kavrayan ve yanlış kavrayan dilin (ve usun, kendisinde taşlaşmış, temel yanlışlarının) ayartmasından dolayı, başka türlü görünebilir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Friedrich Nietzsche, *The Will to Power*, Trans. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, §1067. Bu makalede kullanılan kaynaklardan yapılan tüm alıntıların çevirisi bana aittir.

¹⁹⁵ Nietzsche, *The Will to Power*, §634.

¹⁹⁶ Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1967, I, 13.

Güç odakları güç arayışlarını ve mücadelelerini kendi başlarına yürütebilecekleri gibi siyasi federasyonlara benzeyen güç birlikleri oluşturarak da yürütebilirler. Ancak güç birliği oluşturmaları birliği oluşturan güç odaklarının birbirleri ile güç mücadelesi içerisinde olmayacakları anlamına gelmez. Diğer bir deyişle, birliği oluşturan güç odakları hem birlik dışında kalan diğer güç odakları ile güç mücadelesi yürütür, hem de birlik içerisinde diğer birlik üyeleri ile bir güç mücadelesi yürütürler. Nietzsche beden ya da karmaşık organizmaların böyle bir güç birliği olduğu ve organların organizmayı oluşturan güç odaklarının kendi aralarındaki güç mücadelesi sonucunda oluştuğunu söyler. Bu nedenle güç mücadelesi hiçbir zaman bitmeyen bir şeydir, daha önce de ifade edildiği gibi, güç mücadelesi içerisinde olmayan bir güç odağından, yani bir varlıktan söz edilemez; çünkü öyle bir varlık yoktur.

Güç istenci öğretisinde dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise, Nietzsche'nin organik ve inorganik ayrımı yapmamasıdır. Nietzsche'ye göre ölü bir inorganik varlık yoktur ve organik-inorganik ayrımı bir önyargıdır: “‘Varlık’—buna [varlık] ait ‘yaşamak’ dışında bir idemiz yoktur. Bu durumda, ölü bir şey nasıl ‘varolabilir’ ki.”¹⁹⁷ “Yaklaşma güdüsü—ve bir şeyi geri püskürtme güdüsü, hem organik hem de inorganik dünyadaki ilişkidir. Bu ayrımın bütünü bir önyargıdır”¹⁹⁸ Nietzsche'ye göre ister organik isterse inorganik olsun varolan her şey güç istencidir; aralarındaki tek fark “oldukları” güç miktarıdır. Burada güç istencinin bir diğer incelikli noktası ortaya çıkıyor. Nietzsche'ye göre, güç sahip olacağınız bir şey değildir; bir nesne tam da o güç ya da güç miktarı, ölçüsü ya da derecesidir. Güç istenci öğretisinin genellikle gözden kaçırılan ve yanlış anlaşılmalara yol açan çok önemli bir özelliğidir bu. Gücün sahip olunan bir şey olduğunu kabul etmek, aynı zamanda, bu güce sahip olan ve bu gücün eylemlerinden bağımsız bir özneyi de kabul etmek anlamına gelir ki, daha önce de

¹⁹⁷ Friedrich Nietzsche, *Writings from the Late Notebooks*, Trans. Kate Sturge, ed. Rüdiger Bittner, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 2[172].

¹⁹⁸ Nietzsche, *The Will to Power*, §655.

bahsettiğimiz gibi, Nietzsche böyle bir kendinde-özne ya da kendinde-şeyi reddeder. Nietzsche'ye göre, “[b]ir ‘şey’ bir kavram, bir resim tarafından sentetik bir şekilde birleştirilmiş olan etkilerinin toplamıdır”¹⁹⁹ ve “bir şeyin özellikleri, onun diğer ‘şeyler’ üzerindeki etkileridir: eğer birisi diğer ‘şeyleri’ çekip alırsa, bu durumda bir şey özelliklere sahip olamaz, yani diğer şeyler olmadan bir şey yoktur, yani kendinde-şey yoktur.”²⁰⁰ Bunlara ek olarak, “‘kendinde-şey’ saçmadır. Eğer ben bir şeyin tüm ilişkilerini, tüm ‘özelliklerini,’ tüm ‘etkinliklerini’ ortadan kaldırırsam, ondan geriye bir şey kalmaz.”²⁰¹ Dolayısıyla, gücü sahip olunan bir şey olarak ele alırsak, Nietzsche'nin güç istenci öğretisini kavrama şansımız ortadan kalkar. Bu da, Nietzsche felsefesinin büyük ölçüde yanlış anlaşılmasına ve yorumlanmasına yol açabilir. Öyle ki, Nietzsche'nin karşıt olduğu birçok düşünce, Nietzsche'ye mal edilebilir.

Güç istenci öğretisinin vurgulamakta yarar gördüğüm diğer bir özelliği ise güç odaklarının güçlerini artırmak için kendi varlıklarını tehlikeye atmalarıdır. Nietzsche *Şen Bilim*'de şöyle yazar: “kendini-koruma isteği çaresizlik durumunun, güç artışını amaçlayan ve bu uğurda kendini-korumayı riske atan ve hatta kurban eden yaşamın asıl dürtüsünün sınırlandırılmasının bir göstergesidir.”²⁰² Bu noktayı farkında olarak ya da olmayarak görmezden gelen bazı Nietzsche yorumcuları Güç İstenci öğretisinin Darwinci bir öğreti olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak böyle bir iddia, böyle bir yakıştırma Nietzsche'nin asla kabul etmeyeceği hatta hakaret olarak algılayacağı bir şeydir. Örneğin Nietzsche *Ecce Homo*'da üst-insan kavramı açıklamalarından yola çıkarak kendisine Darwinci diyenler hakkında şunları söyler:

¹⁹⁹ Nietzsche, *The Will to Power*, §551.

²⁰⁰ Nietzsche, *The Will to Power*, §557.

²⁰¹ Nietzsche, *The Will to Power*, §558.

²⁰² Friedrich Nietzsche, *The Gay Science*, Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1974, §349.

“Diğer bilgin öküzer bu nedenle beni Darwinci olmakla itham ediyorlar.”²⁰³

Nietzsche'nin sistematik felsefi eserler bırakmamış olması, yoğun bir şekilde metaforlar kullanması, aforizmalar ve fragmanlar halinde yazması, onun yazdıklarının özensiz bir şekilde ele alınmasını meşrulaştıran bir durum değildir. Bu nedenle, Nietzsche'yi anlamaya çalışırken önemsiz gibi görünse bile, hiçbir şeyi göz ardı etmemek ve her ayrıntı ile ilgilenmek gerektiğini düşünüyorum.

Güç istenci öğretisini bu şekilde kısaca özetledikten ve bazı önemli özelliklerini vurguladıktan sonra, Nietzsche'nin yorum anlayışını incelemeye başlayabiliriz. Yorum sözcüğü, gündelik kullanımda, zihinsel bir eylemi anlatmak için kullanılır. Bir sanat yapıtı, bir film, tarihi bir olay, vb. şeylerin anlaşılmasına yönelik pasif bir zihinsel eylemi anlatmak için kullanılır. Ancak, Nietzsche için, yorum aktif ve yaratıcı bir eylemdir. Yorum güç odaklarının güç mücadelesini yürütme yoludur; diğer bir deyişle, yorum bir güç odağının gücünü kullanma ve artırma yoludur. Bir güç odağı yorum aracılığıyla dünyayı ve çevresini kendi gücünü artıracak şekilde düzenler, şekillendirir, özümser ve belirler; yani her bir güç odağı dünyayı ve çevresini kendi gücünü artırma perspektifinden yorumlayarak yapılandırır. Bundan dolayıdır ki, Nietzsche dünyanın güç odaklarının kendi güçlerini artırma perspektifinden yaptıkları yorumların toplamı olduğunu ileri sürer.

Nietzsche'ye göre yorum sadece insana özgü bir etkinlik değildir; en basitinden en karmaşığına tüm organizmalar dünyayı yorumlar. Organik varlıkların hepsi de güçlerini artırmak için dünyayı ve çevrelerini yorumlar ve tüm organik işlevleri de bu amaca yöneliktir. Öyle ki, Nietzsche'ye göre, yeni bir organın ortaya çıkışı çevreye uyum değil yorum nedeniyledir. Diğer bir deyişle, bir organ organizmanın çevre koşullarına uyum sağlayarak varlığını sürdürmesine yardımcı olmak için değil, çevre koşullarını yorumlamasına ve yorum aracılığıyla gücünü artırmasına yardımcı

²⁰³ Nietzsche, Friedrich. *Ecce Homo*, Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1967, “Why I Write Such Good Books,” §1.

olmak için ortaya çıkar. Nietzsche bir amibin sahte bacaklar uzatmasını bu iddiasını örnekleme için kullanır ve şöyle der: “Güç istenci kendini sadece direnişlerde ortaya koyar; bundan dolayı da kendine direneni arar—bir protoplazma sahte bacağını uzatıp çevresini yoklamasına neden olan bu temel eğilimdir.”²⁰⁴ Gördüğümüz gibi, Nietzsche için yorum yaşamın tam merkezinde olan ve dünyayı devindiren şeydir.

Her yorum, yorum sürecine dahil olan güç odaklarının güçlerinde bir değişime yol açar; diğer bir ifadeyle, yorum gücü artırma perspektifinden yapıldığı ve güç artışı sadece diğer güç odaklarının güçlerindeki bir azalma pahasına olanaklı olduğu için, güç mücadelesi sürecinde bazı güç odaklarının gücü artarken diğerlerinininki azalır. Güç odaklarının güç miktarlarında meydana gelen bu değişim, dünyada da bir değişim olduğuna işaret eder; bu da dünyanın artık yorumun yapıldığı andaki durumunda olmadığı anlamına gelir. Bundan dolayı da, dünyanın yeniden yorumlanması gerekir. Dünyaya oluş karakterini veren, onu bir oluş dünyası yapan da işte bu kesintisiz yorum sürecidir. Bu kesintisiz ve döngüsel yorum sürecini şöyle açıklar:

[O]rganik dünyadaki tüm olaylar bir zapt etme, bir *efendi olmadır*, ve her zapt etme ve efendi olma yeni bir yorumu, onun aracılığıyla önceki ‘anlam’ ve ‘amacın’ zorunlu olarak tanınmaz hale getirecek ya da, hatta, ortadan kaldıracak bir uyum sağlamayı içerir.²⁰⁵

Bir yorumdan söz ettiğimizde genellikle bir de yorumcu ya da yorumlayan olması gerektiğini düşünürüz. Ancak, daha öncede gördüğümüz gibi, Nietzsche eylem ile eyleyen arasındaki ayrıma karşı çıkar. Bu nedenle de yorumlayanın kim olduğunu sormak anlamsızdır. Nietzsche’nin de söylediği gibi “Kim yorumluyor o zaman?” diye soramayız “çünkü yorum güç istencinin bir biçimidir,

²⁰⁴ Nietzsche, *The Will to Power*, §656.

²⁰⁵ Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, II, §12.

bir etki olarak (bir ‘varlık’ olarak değil, ancak bir süreç, bir oluş olarak) vardır.”²⁰⁶

Diğer taraftan yorumlayan/yorumlanan ayrımı bizi yorumun öznel bir değerlendirme olduğu sonucuna götürür. Fakat Nietzsche’ye göre her şeyin öznel olduğu iddiası da bir yorumdur. Şöyle der Nietzsche:

“Her şey öznel”dir diyorsunuz; ancak bu da bir yorumdur. “Özne” verili bir şey değildir, eklenmiş, icat edilmiş ve varolanın ardına yerleştirilmiş bir şeydir. Sonuçta yorumun ardına bir yorumcu yerleştirmek zorunlu mudur? Bu bile uydurmadır, varsayımdır.²⁰⁷

Yorumlamak güç mücadelesinin yarattığı kaotik dünyadan organizmanın içerisinde kendi varlığını sürdürüp gücünü artırbileceği bir gerçeklik kurmaktır. Yani bu kaosu yalınlaştırmaktır. Bir güç odağı yorum aracılığıyla bu kaosa bir anlam yükler. Ancak bu anlam yükleme gerçekliğinin açıklanması ya da onun bilgisine ulaşılması olarak anlaşılmalıdır. Nietzsche’nin de söylediği gibi “‘Yorum,’ anlamın yerleştirilmesi—‘açıklama değil’ (çoğunlukla anlaşılmaz hale gelmiş, yani şimdi sadece bir işaret olan eski bir yorum üzerine yeni bir yorum).”²⁰⁸ Güç odakları tarafından yüklenen bu anlamlar dünyayı durağan ve düzenli bir birlik haline getiren kurmacalardır. Ancak bu kurmacaların tüm güç odaklarının birbirleri ile sürekli güç mücadelesi içinde oldukları kaotik gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktur. Diğer bir deyişle, bu güç odakları güçlerini artırmak için hayali bir gerçeklik yaratırlar. Bu hayali kurmacalar bir güç odağının refahına katkıda buldukları sürece o güç odağı için vazgeçilmez olurlar.

Nietzsche’ye göre inançlarımızın çoğu bu türden kurmacalardır. Örneğin, nedensellik, özne-nesne ayrımı, ahlaki değerler, vb. şeylere olan inancımız varlığımızı sürdürmemize ve gücümüzü artırmamıza olan katkıları kanıtlanmış bu türden yararlı

²⁰⁶ Nietzsche, *The Will to Power*, §556.

²⁰⁷ Nietzsche, *The Will to Power*, §481.

²⁰⁸ Nietzsche, *The Will to Power*, §604.

kurmacalardır. Bu inançların doğruluğu ya da hakikati gerçekliğe karşılık gelmelerine değil, işe yararlıklarına bağlıdır. Eğer bu inançlara bağlı kalmak ve yaşamımızı onlar üzerine inşa etmek gücümüzü artırmamıza katkıda bulunuyorsa, bu inançlar doğru, aksi halde ise yanlış olacaklardır. Doğru oldukları sürece de bizim için vazgeçilmez olacaklardır. Nietzsche şöyle diyor: “hakikat öyle bir tür yanılgıdır ki o olmadan belirli bir canlı türü yaşayamaz. Belirleyici olan yaşam için değeridir.”²⁰⁹

Nietzsche'nin bu söylediğinden pragmacı bir doğruluk anlayışını savunduğu iddia edilebilir ki zaten Arthur Danto da bunu iddia eder. Danto'ya göre Nietzsche şunu iddia etmektedir: “Eğer p işe yarıyor ve q işe yaramıyorsa, p doğru q ise yanlıştır.”²¹⁰ Nietzsche'ye böyle bir yakıştırmada bulunmak hem aceleci bir tavır hem de yargısız infaz gibidir. Nietzsche inanç, doğru ya da hakikat dediğimiz bir şeyin güç odağının gücünü artırdığı sürece kullanılmasına ve geçerli kabul edilmesine itiraz etmez. Ancak bunların bir kere işe yaradılar diye genel geçer ve evrensel doğrular olarak kabul edilip kutsanmalarına itiraz eder. Çünkü böyle kutsanmış ve evrenselleştirilmiş doğrular yoruma karşı bağımsızlık durumdadırlar ve artık yaşamın da önüne geçmişlerdir. Diğer bir deyişle, bir zamanlar yaşamı geliştiren onu güçlendiren inanç ve doğrular artık tersine çalışmaya başlayıp yaşamı zayıflatan ona karşı çalışan şeyler haline gelmişlerdir. Nietzsche'nin itirazı bunadır ve yorumun, güç mücadelesinin sürekliliğine ve güç odaklarının güçlerini artırma uğruna kendi varlıklarını bile feda edebileceklerine yaptığı vurgular göz önüne alındığında, Nietzsche'nin pragmacı bir doğruluk anlayışını savunduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Gücünü artırmak uğruna kendi varlığını riske atmak sanırım pragmacı bir yaklaşıma ters düşecektir.

Diğer taraftan Nietzsche'nin göreci bir doğruluk anlayışına sahip olduğu iddiaları da vardır ki her bir güç odağının kendi dünyasını ve çevresini yorumlayarak kurduğunu düşündüğümüzde

²⁰⁹ Nietzsche, *The Will to Power*, §493.

²¹⁰ Arthur Danto, *Nietzsche as Philosopher*, Expanded edition. New York: Columbia University Press, 2004, p. 54.

doğruymuş gibi görünmektedir. Ancak bu iddia sadece görünüşte doğrudur. Çünkü görecilik doğruluk kuramına göre her türlü yorumdan ve perspektiften bağımsız bir gerçeklik vardır ve inançlarımız ya da doğru olarak kabul ettiğimiz şeyler bu nesnel gerçekliğe ilişkindirler. Ancak bu gerçekliği doğrudan ve olduğu gibi görme, algılama olanağımız yoktur; çünkü böyle bir bakış açısı tüm tarihsel, toplumsal, bireysel önyargı ve arka planlardan bağımsız olmayı ve bu gerçekliğin çok ötesinde bir noktadan bakabilmeyi gerektirir. Bu gerçekliğin algılanışı birey ve toplumların kültürel arka planlarına, içinde buldukları tarihsel döneme göre değişmektedir. Bu nedenle de farklı birey ve toplumların bu gerçekliğe dair düşünceleri arasında geçerlilik ve doğrulukları bakımından bir fark yoktur. Hepsi de eşit derecede doğru ya da geçerlidir.

Hâlbuki Nietzsche için inançların yargılanmasında bir ölçüt olarak kullanılacak herhangi bir nesnel gerçeklik yoktur. Her şey oluş halindedir ve böyle bir ölçütün varlığı değişmeyen ve her daim aynı kalan bir gerçekliği varsayar. Oysaki Nietzsche'nin güç istenci öğretisi böyle bir gerçekliği yadsımakta ve olanaksız kılmaktadır. Üstelik Nietzsche yorumları arasında bir ayırım ve derecelendirme yapar. Yaşamı zenginleştiren ve güçlendiren yorumlar doğru, fakirleştirip zayıflatanlar ise yanlıştır. Bu iki nedenden dolayı da Nietzsche'ye göreci bir doğruluk kuramı yakıştırmakta olanaklı değildir. Zaten Nietzsche'nin de herhangi bir doğruluk kuramı oluşturmak ya da var olan kuramlardan birini savunmak gibi sorunu olduğunu düşünmüyorum. Bana göre Nietzsche'nin asıl derdi yaşamımızı üzerine inşa ettiğimiz mutlak doğru ve değerlerin yaşamı olumsuzlayan etkilerini göstermenin yanı sıra bunların sürekli değişen dünyanın gerekleri doğrultusunda yeniden değerlendirilip yerlerine yaşamı olumlayan yeni değer, inanç ve doğruların yaratılmasının gerekliliğini vurgulamaktır.

KAYNAKÇA

Danto, Arthur. *Nietzsche as Philosopher*. Expanded edition. New York: Columbia University Press, 2004.

Nietzsche, Friedrich. *On the Genealogy of Morals*. Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1967.

- Nietzsche, Friedrich. *The Gay Science*. Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1974.
- Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*. Trans. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968.
- Nietzsche, Friedrich. *Ecce Homo*. Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1967.
- Nietzsche, Friedrich. *Writings from the Late Notebooks*. Trans. Kate Sturge, ed. Rüdiger Bittner, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

AYDINLANMA ZİHNİYETİNİN ÖTESİNE

Tu Wei-ming*

Asyalı ve mukayeseli dinler öğrencisi iken “*Challenges in Contemporary Spirituality*” isimli makalemde aşağıdaki gözlemi yapmıştım.

Sosyal Darvinci bencilik (self-interest) ve rekabetçilik modellerinden tamamen farklı etik bir temele ihtiyacımız vardır. Gelişme ümidinin sınırsızlığı ve enerji miktarının tükenmezliği şeklindeki zihin dünyasının ötesine geçmek zorundayız. “Seküler humanizmin” yıkıcılığı onun seküler olmasında değil, antroposantrizminde yatmaktadır. Maddenin ruhaniliğini kabul etme onu tüm boyutlarıyla hayatın tamlığını yaşama tarzı olarak gören insan dindarlığını anlamada bize yardımcı olurken, tüm varolanların ölçüsü ya da doğa üzerinde sorgusuz bir hâkimiyete sahip olarak insanlığa ayrıcalıklı bir yer verme, manevi alanı önemsizleştirir ve doğayı da tüketim objesine indirger. İnsan anlayışı ve yansıması öylesine yoksullaştırılmıştır ki, “insanın kendisine dikkat etmesi gerektiğinde insan nedir?” sorusuna verilen cevap, ya istek ya da açgözlülük şeklinde olmuştur. Modernite krizi

* Harvard Üniversitesi, “*Beyond the Enlightenment Mentality*,” In *Worldviews and Ecology, Religion, Philosophy and the Environment*, eds. Mary E. Tucker and John A. Grim, New York: Orbis Books 1994, s. 19–29. bu makalenin orijinali bir ek olarak “*Relating Ethics, Culture and Religion to the Conservation of Biological Diversity*,” ed. Lawrence S. Hamilton, 1992 Haziranında Hanolulu’daki East West Center’de the Dialogue of Civilizations Project tarafından desteklenen Dünya Spriuality’si hakkındaki 4. konferansındaki tartışmada basılmıştır.

kendi başına (per se) bir sekularizasyon değildir, fakat ruhun cisimleşmesi olarak maddeyi tecrübe etme yetersizliğidir.²¹¹

Yapmış olduğum gözlem güçlü bir tasavvura sebep olmuştu: yeryüzünün göksel gösterimi, astronotların gözleriyle görüldüğü gibi harika derecede güzel mavi gezegen. Bu tasavvur bize iki farklı gerçekliği anlamlı bir şekilde sunar. Eşi görülmemiş bilimsel ve teknolojik başarılar iyi bir yeryüzünün tüm sınırlarını araştırmayı değil, aynı zamanda soluk alıp verdiğimiz havanın koyuluğunu ölçmeyi de bizim için mümkün kılmıştır. Ancak bu zorlayıcı gerçeklik cankurtaran botunda olan bizlerin galaksilerin azgın okyanusunun ortasında nasıl da fazla nazik ve güvenilmez bir konumda olduğumuzu gösteriyor. Farkında olma durumuzu belirleyen yapı, şiirsel bir duygulukla abartılmış ve dini huşu kavramıyla aşılınmış durumdadır ve bu konu da tüm dünya vatandaşlarıyla birlikte hareket etmemiz gerekliliğine işaret etmektedir. Farkında olduğumuz bir gerçeklik de, nesli tehlikede türler kategorisine ait olarak kendimizi tanımlamamızdır. Bu acı tanımlama, acımasızca kendi hayat alanlarımızı kirletmekte olduğumuz açık olgusundan çıkarılmaktadır.

Bizlerden çok uzaklardaki yıldızlara gözümüz dalabilir, fakat biz bu yeryüzünde kök saldık ve bilinçli bir şekilde bu yeryüzünün incinebilirliğinin ve artan bir şekilde kırılğan bir yapısının olduğunun farkında olmalıyız. Yoğun bir göçle bilinmeyen bir gezegende insan topluluğu için yeni bir yerleşim yeri yaratmanın hayali imkânı, kurgu bilimsel romanlarda bile ikna edici gücünü kaybetmiş durumdadır. Alternatif enerji kaynaklarını geliştirmenin pratik zorluğu ve köklü bir şekilde farklı hayat formlarını keşfetmenin yaşamsal imkânsızlığı bizi yeryüzündeki hayatımızın eşsizliğini anlamaya götürmüştür. Bilimde yaşanan ufuk genişliğinden hareketle, ekonomik gelişmememizin bir hızı ve niteliğiyle ilgili sınırının olduğunu kabul etmeliyiz. Bunun yanı sıra, doğal kaynakların bitirilebilir olduğunu, çevremizin bozulmasının bir bütün olarak insanlık için felaket getiren sonuçlarının olacağını, türlerin ve ekosistemlerin yavaş yavaş yok

²¹¹ *Local Knowledge, Ancient Wisdom* İçinde, ed. Steven Friesen (Honolulu: East-West Center, 1991), 2–3.

oluşunun yaşam destekli sistemimizin dengesini tehlikeye attığını kabul etmeliyiz. Aynı şekilde insan hayatının devamlılığının şartı olarak, sürdürülebilir bir hayatın gerçek pratiğine yüksek düzeydeki endüstriyel toplumlarda gereksinimimizin olduğunu öğrenmeliyiz. Fransız devriminden buyana son iki yüzyılda, özellikle de İkinci Dünya Savaşından buyana, son kırk yılda doğaya yönelik yapmış olduğumuz haksızlığın farkında olarak, kendi ellerimizle yol açtığımız bu durumdan kurtulmak için acele etmemiz gerekmektedir. Açıkça soluduğumuz havayı, içtiğimiz suyu zehirlenmekle, kısaca yaşadığımız çevreyi kötü bir duruma düşürmekle dönüşü olmayan bir şekilde yerleşim alanımızın niteliğini pervasızca zor duruma düşürmekteyiz. Hayat tarzımızın köklü bir şekilde yeniden yapılandırılmasına yönelik bir bakış açısıyla düşüncemizin yeniden yönlendirilmesi gerekliliği çok açıktır.

Özellikle çevreyle ilgili ilgisizliği azaltmak için düzenlenen araç ve yöntemler, mesela alüminyumun geri kazanılması ve kirliliği kontrol eden teknolojik uygulama, şimdilerde rağbet görmektedir. Biyofarklılığın yol açtığı devasa yıkımına yönelik eğilimi durdurma çabası çevrebilim biliminde yeni araştırma sınırları göstermiştir. Bununla beraber ekonomi biliminde çevrebilimle ilgili ekonomilerin ortaya çıkması koruma adına ekonomik hareket etme yollarını önerdi. Lawrence Hamilton'un çok haklı bir şekilde hatırlattığı gibi "ekonomistler problemlerin nedenine ulaşmıyorlar."²¹² "Yeryüzü gemisini

²¹² The East-West Center'de Environment and Policy Institute'den Dr. Lawrence S. Hamilton'a müteşekkirim. Onun biyolojik farklılıkla ilgili bilimsel tartışmasında insan davranışı ve düşüncesinin boyutlarına getirdiği kesinlik ve humanistlerin aktif katılımı olmaksızın doğal bilimcilerin en iyi çabalarının yanlış gideceğindeki ısrarı "Aydınlanma zihniyeti" hakkında düşüncenin ilham kaynağıdır. Bu makaledeki tanımlanmamış iktibaslar yukarıdaki dipnotta işaret edilen ciltteki projeye onun tarafından yazılan girişten alınmıştır. Şunu da belirtmek isterim ki, benzer düşünce çizgileri benim "*Care Values and the Possibility of a Fiduciary Global Community*" in *Restructuring for World Peace on the Threshold of the Twenty-First Century*, ed.

kurtarmak için” toplumsal ben-bilincinin gelişimine çabalayan uzak görüşlü ekolojistler, mühendisler, ekonomistler ve yer bilimciler, bu entelektüel ve manevi ortak girişime aktif katılımları için, yerimizi, evimizi sağlam tutmak, nesillerin geleceğini korumak adına şairlere, din adamlarına, sanatçılara ve filozoflara müracaat ettiler. Dikkatimizi etik, değerler ve dinlere yöneltme gereksinimi gezegenimizi korumanın ve yok oluş oranını azaltmanın yolları olarak, acildir. Biyolojik farklılığı korumayla ilgili konuları tespit etme ve olabilecek önceden haber verme şeklinde ifade ettiğimiz için, doğal bilimlerde, sosyal bilimlerde ve insan bilimlerindeki düşünürlerin işbirliği yapmaları kaçınılmazdır. Bu makalede ben, Aydınlanma zihniyetini tartışacağım, böylece de çevreyle ilgili bu “milletler üstü, nesiller üstü, ideolojiler üstü” saldırıların yıkıcı gücünün temelini oluşturan ısrarlı psiko-kültürel sebebin bu zihniyet olduğunu göstereceğim. Bilimsel bilgidan uzak ve temelde kişisel bir tarzda, insan davranışımız üzerine düşüneceğimiz için bu büyük paradoksa bir anlam vermeyi umuyorum.

Modern Batının doğuşunun temelini, insan tarihinde en dinamik ve dönüştürücü ideolojisi olarak Aydınlanma zihniyeti oluşturur. Modern çağın ayırıcı özelliklerinin hemen hemen tüm büyük alanları varlığını bu zihniyete borçludur ya da bu zihniyetle sarmalanmıştır: bilim ve teknoloji, endüstriyel kapitalizm, market ekonomisi, demokrasi, kitle iletişimi, araştırma üniversiteleri, sivil ve askeri bürokrasiler ve profesyonel organizasyonlar. Bununla birlikte modern bilincin tanımları olarak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, bireyin kutsallığı, mahremiyete saygı, halk tarafından ve halk için hükümet, yasaların uygulama süreci şeklinde aziz tuttuğumuz değerler, genetik olarak, hatta yapısal olarak olmasa da, Aydınlanma zihniyetinden ayrı düşünülemezler. 18. yüzyıl Aydınlanmasından beri modern Batının gelişimiyle ortaya çıkan ilgi alanlarında ve bu ilgi alanlarının görevli değerlerinde yetiştik. Tüm bu değerler dünya hayatımızı işlevsel ve anlamlı kıldı. Aydınlanma zihniyetine öyle alıştık ki, onun genel ideolojik hakikatinin doğrulanabilirliğinin açık seçik olduğunu varsaydık. İlerlemeye,

Katharine Tehranian and Majid Tehranian (Cresskill, N. J.: Hampton Press 1992), s. 333-45.

akla ve bireyciliğe dayalı Aydınlanma inancı, Modern Batıda ikna edici gücünün çoğunu kaybetmiş olabilir, fakat bu güç hala dünyanın her tarafında entelektüel ve manevi liderlerin ilham kaynağı olarak duruyor. Bu zihniyet, herhangi bir modern projenin, çevreyle ilgili bilimlerdeki projelerde dâhil, insan davranışının değiştirilebilir olduğu, dünya problemlerini çözmek için rasyonel araçlar bulmayı isteyen ve birey olarak her bir kişinin saygınlığının korunması gerektiğine yönelik tezleri paylaşmıyor. İnsan uyanışı, küresel dönüşüm için insan potansiyelinin keşfi ve tüm şeylerin ölçüsü ve yöneticisi olmak için insan arzusunun gerçekleşmesi olarak Aydınlanma, modern çağın politik kültüründe hala en etkin ahlaki tartışmadır. Son yıllarda bu zihniyet, endüstrileşmede ilerlemiş milletlerde dâhil gelişmekte olan ülkelerin kültürel elitlerinin ve azınlıkları yönetmenin sorgulamasız varsayımı olmuştur.

Aydınlanma zihniyetinin açık bir anlamı modern Batı'nın karanlık yönü de dâhil samimi bir tartışmayı gerektirmektedir. Gelişmenin kopup giden teknolojik yapısını sembolize eden “kayıtsız Prometheus,” endüstriyel devrimin erken dönem safhalarında insan hünerinin muazzam bir kazanımı olmuş olabilir. Romantik hareketten ve “insan bilimlerinin” atalarının makul eleştiricilerinden ateşli tepkilere rağmen Aydınlanma zihniyeti, Modern Batının ideolojisini hâkim kılma olarak ısrarla keşfetmek, bilmek, fethetmek ve zorla yönetmek için Faustian bir dürtüyle ateşlendi.

19. yüzyılın sonuyla “bilgi güçtür” (Francis Bacon), “insan ilerlemesinin tarihsel kaçınılmazlığı” (August Comte) ya da “doğanın insanlaşması” (Karl Marx) olarak kendisini açığa vuran Aydınlanma zihniyeti, sosyal Darvinci rekabetçiliğin fikri kaynağı olmuştur. Basit bir okumayla güçlü olanın hayatta kalmasını doğrulayan bu rekabetçi ruh, emperyalizme güçlü bir temel sağlamıştır. Max Weber’e göre modern Batının doğuşunda, tarihsel olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da kapitalizmin ruhunu oluşturan Protestan çalışma etiği yer alı. Bununla beraber rasyonelleşme olarak modernizasyon, katıksız bir Aydınlanma zihniyetidir. Modern Batı, ilerlemeye, akla ve bireyciliğe inançla dünyayı modernitenin huzursuz ilerlemeciliğinin içine çekmeye çalışmıştır. Zenginlik ve güce dayalı rekabete göre tanımlanan

oyunun uluslar arası kurallarını yazan, uygulayan ve yargılayanların rolünü sergileyen Batılı milletler, aşama aşama gelişmelerini ve ilerlemelerini sömürü yoluyla sağladılar. Serbest bırakılmış canavar, açıkça insanlığa, doğaya ve kendisine karşı ölçsüz bir saldırganlık sergiledi. Bu görülmemiş yıkıcı makine tarihte ilk defa, insan türünün geleceğini problematik hale getirdi.

İnsan ırklarının yaşamlarını sürdüremeyecek olabileceği ve insanın son iki yüzyılda yaşanmış olduğu gibi insan hayatının tüm hayat-destek sistemini yıkacak patlayıcı potansiyele sahip olduğu gerçeği, doğal bilimleriyle, sosyal bilimlerle ve insan bilimleriyle ilgilenenleri en genel terimlerle konuyu baştan sona düşünmek gerektiği düşüncesine sevk etmiştir.

“Global olarak düşünme ve yerel olarak eylemde bulunma,” ruhu uygun bir bakış açısıyla ilk elde bizi problematik olanı ortaya koymaya götürmelidir. Fransız Devrimiyle desteklenen değerler, yani özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, daha önce zikredilen ilerleme, Aydınlanma zihniyetinde mündemiç olan akıl ve bireycilik de dâhil mirasımızın parçalarından oluşan yönleridir. Dünyanın her tarafına yayılmış bu değerlerin ikna ediciliğini ve aziz tuttuğumuz hayata anlam veren değerlere bağlılığımızı kabul etmek için iyi durumda olmalıyız. Bu değerlerin sadece Batı Avrupa ve kuzey Amerika’da gerçekleştirilmiş olduğu acı gerçeği, bu değerleri kültürel olarak özel ve böylece de dar görüşlü durumlara bağlamak için bir mazeret olarak kullanılmamalıdır. Bu değerlerin dünyanın diğer kısımlarına yayılmasını engelleyen ciddi zorluklara rağmen, bu değerlerin evrenselleştirilebilirliğinin imkânı yaygın bir şekilde onanabilir. Bu değerlerin birçoğunun yasaklanabilirliğini savunanlar zorunlu bir şekilde sadece Paris, Londra New York’ta değil, muhtemelen daha çok Pekin, Moskova ve Yeni Delhi’de bulunabilir.

Talcott Parsons’un bundan 20 yıl önce modernitenin birbirinden ayrılmaz üç boyutu olarak tanımladığı noktalara kısa bir göz atmak, odaklanmamız gereken alanı biçimlendirmeye yardımcı olacaktır. İngiltere, Fransa veya Birleşik Devletler’de demokrasinin gelişmesinin yüzyıllar aldığını ve bu toplumlarda almış olduğu biçimlerin hala ciddi bir şekilde kusurlu olduğunun onaylanmasına rağmen, demokrasi mevcut bir ilham olarak, evrensel bir cazibeye sahiptir. Ayrıca “demokrasinin üçüncü dalgası” uluslar arası

politikalarda çok büyük dönüştürücü bir güçtür. Çok güçlü bu dinamik özellik, rekabet halinde çalışan şirketlerde görülebilir. Komünist Doğu Avrupa'nın parçalanması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşü, modern sürecini tanımlamada açıkça demokratik politikanın ve serbest ekonominin gücüne işaret eder. Parsons'un moderniteyle ilgili üçüncü boyutu olan bireycili çok az ikna edici olmasına rağmen, modern Batının tüm değer sisteminin temelini oluşturan *etosu* sembolize ediyor görünüyor.²¹³

Modern Batı tarafından nesnelleştirilmiş modernizasyon projesinin insanlığın şimdilerde ortak mirası olduğunu kabul etmeye istekli olurken, projedeki var olan ciddi zıtlıklara ve modern Batının dinamiklerinde somutlaşmış zorlayıcı yıkıcılıklara karşı gözlerimizi açık tutmalıyız. Aydınlanma mirası, zihin karıştırıcı belirsizliklerle doludur. Aydınlanmanın desteklediği değerler “birbiriyle bağlantılı ahlaki eylem tarzını tavsiye eden tümleşik bir değer sistemiyle uygunluk göstermez.”²¹⁴ Eşitlik ve özgürlük kavramları arasında yaşanan çatışma çözülebilir değildir. Çok fazla basitleştirilmiş terimlerle söylenirse, kapitalist ülkeler özgürlük ilkelerini kendi politik hayatlarını düzenlemek için benimserken, komünist toplumlar kendi ideolojik kontrollerini vurgulamak için eşitliğin retorikini dile getirdiklerini söylemek fazla zorlayıcı bir şey değildir. Problem büyük oranda kapitalist ülkelerin sosyalist ölçütleri kullanmasıyla karmaşıklaştırılmıştır. Özgür teşebbüs adı altında bu ölçütler, gerçekte I. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana kapitalizmin çöküşünü engellemede hizmet etmiştir.

Dahice Friedrich von Hayek tarafından geliştirilmiş olan klasik liberalizm, “köleliğe götüren yol” olarak sosyalizmin tehlikelerini açıklamak için geçerli olmayan bir işlev görmüş, fakat ileri düzeydeki kapitalizme hem kuramsal hem de uygulamalı rehberlik sağlamadaki bu liberalizmin rolü ve işlevi, açıkça sınırlanmıştır. Adam Smith'in tanımlamasıyla rekabet piyasası ya da özgür teşebbüs fikri, modernleşme sürecinde hem itici bir güç

²¹³ Bkz. Talcott Parsons, *The System of Modern Societies* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall 1971), s. 114 vd.

²¹⁴ Tu Wei-ming, “*Intellectual Effervescence in China*,” *Daedalus* 121 (Spring 1992): 257.

hem de ideolojik bir silah olmuştur. Ancak politik ya da ekonomik kurum olarak tam anlamıyla da yürütülememiştir. Gerçekte tüm Batı demokrasilerindeki merkezi hükümetin muazzam gelişimi, askeri bürokrasinin her yerde var olmasını zikretmek için değil, bencilik, yayılma, hâkimiyet, hileyle yönlendirme ve kontrolün, ilerleme, akıl ve bireycilik gibi görünüşte zararsız değerlerin yerine geçtiği Aydınlanma görüşlerini temel olarak yeniden tanımladı. Aydınlanma zihniyetinin realist değeri, modern batının birçok yüzünün “Akıl çağıının” imajı ile uyumsuzluğunu açığa çıkardı. Modern Batının hegemonik konuşma yapısına göre ilerleme eşitsizlik, akıl, bencilik ve bireycilik kibir anlamına geldi. Sıradan hayatın ne olduğuna verdiğimiz anlama uygun düşen, araba ve ev sahibi olma, iyi ücret kazanma ve mahremiyet, ifade biçimi, din, siyaset özgürlüğünden zevk alma şeklinde tanımlanan Amerikan rüyası, küresel bakış açısından modern bir talep olarak acınacak şekilde ihraç edilemeye uygun görülmemiştir.

Ekolojik konularla yakından ilgili sıradan insanlar topluluğunun zorunlu görevi, modern Batı’da aktif olarak hem yönetici azınlıkların hem de kültürel elitlerin, Aydınlanma mirasını yeniden düşünmek için bu manevi ortak girişime katıldıklarından emin olmaktır. Burada biz hayat destekli sistemin ortaya çıkardığı istenmeden yapılmış negatif sonuçların ışığında bu zihniyetin içsel mantığını eleştirel olmadan kabul etmeye gücümüzün yetmeyeceğini bilmekle bir paradoks yaşıyoruz. Aynı şekilde bizim entelektüel özgünlüğümüz, yani şimdi ve geleceği kuşatan yararlı belirsizliklerin hepsiyle birlikte bu görüşün uygun olduğunu kabul etmememiz de bir paradokstur. Çıkış yolunu bulmak hiç de kolay değildir. “Ya-ya da” seçimine sahip değiliz, böyle bir hakkımız yok. Köklü bir şekilde farklı bir etik’in imkânı ya da Aydınlanma zihniyetinden ayrı ve bağımsız yeni bir değer sistemi ne gerçekçidir ne de özgündür. Bu durum, ya kinik ya da aşırı eleştiriler olarak görülebilir. İhtiyacımız olan şey manevi kaynaklara yönelmektir. Bu kaynaklar Aydınlanma projesinin alanını genişletmekte bize yardımcı olacaktır. Yine Aydınlanmanın ahlaki duyarlılığını ve şayet zorunluysa bir bütün olarak insanlığın dünya görüşü olacak kadar aydınlanmanın imkânını gerçekleştirmek için genetik sınırlarını yaratıcı bir şekilde dönüştürmeyi derinleştirmemiz de bize yardımcı olacaktır.

Bu manevi ortak girişimin başarıya ulaşabilmesinin anahtar kavramı, topluluk fikrinin dikkat çeken bir şekilde yok sayıldığı farkında olmaktır, çünkü Aydınlanma projesi tek başına küresel bir topluluğa izin vermektedir. Fransız Devriminin üç ana erdemi arasında yer alan toplumun işlevsel bir eşitliği olarak kardeşlik fikri, modern Batının ekonomik, politik ve sosyal düşüncesinde yetersiz kalmıştır. Eşitsizliği tolere etmede isteklilik, bencilliğin kurtarıcı gücüne iman ve saldırgan egoizmin ölçsüz olumlanması büyük oranda ilerleme, akıl ve bireyciliğin iyi istencini zehirlemiştir. Küresel bir topluluğun oluşumu için yeni bir dünya düzeni yaratmada birinci adım, evrensel bir niyeti açıkça ifade etmekten geçer. Bu da, minimum düzeyde, geniş anlamda nasıl tanımlanırsa tanımlansın bencillik ilkesinin yerini alacak yeni bir altın kurala ihtiyacı zorunlu kılar: “Sana yapılmasını başkalarından istemeyeceğin şeyi başkalarına yapma.” Bu yeni altın kural olumsuz olarak ifade edildiği için pozitif bir ilkeyle genişletilmek zorundadır: “Kendimi inşa etmek için başkalarının kendilerini inşa etmelerine yardımcı olmalıyım; kendimi genişletmek için başkalarının kendilerini genişletmelerine yardımcı olmak zorundayım.” Çevre bilimiyle ilgili ve düşünceli zihinlerin ortak eleştirel ben-bilincine dayalı kuşatıcı bir toplum fikri, bir sonuç olarak ortaya çıkabilir.

Manevi kaynaklarla ilgili bu üç çeşit hareketlilik, bu bakış açısının günümüzde hayata bakış tarzımızı besleyen kültürel yapıların tarihiliğine dayandırıldığı sonucu dikkate almak zorundadır. Birinci kaynak modern Batının etik-dini geleneklerini, özellikle Grek felsefesini, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı içerir. Bunların Aydınlanma zihniyetini doğuran araçlar oldukları olgusu zorlayıcı bir durum oluşturmaktadır. Bu araçlar, sıradan Batılı değerlerin dönüşümselliğine yeni bir kamusal alan yaratmak için modern Batının doğuşuyla birlikte ilişkilerini yeniden tanımladıkları bir zorlama oluşturmaktadır. Yeryüzünün kutsallığı, varlığın sürekliliği, insan ve doğa arasındaki yararlı bir etkileşim ve felsefe ve teolojide hak ettikleri önemli yeri alabilmek için insanlık ve gökyüzü arasındaki karşılıklılık gibi yüce değerlerin yer bulabilmesinde şu dikatomilerin aşılması zorunludur; madde/ruh, beden/zihin, kutsal/profan, insan/doğa, yaratıcı/yaratık ayrımı.

Greke felsefesi, rasyonelliğe, kutsal kitap da “denizdeki balık, havadaki kuşlar ve canlı her şey üzerinde hâkimiyete sahip” insan tasavvuruna vurgu yapar, böylece Protestan çalışma etik’i dediğimiz etik, Aydınlanma zihniyeti için yeterli olmasa da, zorunlu kaynaklar sağlamıştır. Bununla beraber modern Batının doğuşunun kasıtsız olumsuz sonuçları, Helenik vatandaş fikrini, Yahudi sözleşme fikrini ve Hıristiyanlığın evrensel sevgi fikrinde açık olan topluluk anlamını çok fazla zayıflattı. Bu fikirler büyük gelenekler için ahlaki olarak zorunludur. Antroposentrizm fikri Aydınlanma projesinde bir miras olarak açıkça yer almaktadır.

Manevi kaynakların ikincisi Güney ve Güney Doğu Asya’daki Hinduizm, Jainizm, Budizm, Doğu Asya’daki Konfüçyüizm ve Taoizm ile İslam dinini de içine alan Batılı olmayan axial-çağ medeniyetlerinden çıkarılmıştır. Bu etik-dini gelenekler dünya görüşlerinde, ritüellerinde, kurumlarında, eğitim sistemlerinde ve insan ilişkileri örneklerinde sofistike ve uygulanabilir kaynaklar sağlamıştır. Bu gelenekler Aydınlanma zihniyetinin hem Batı Avrupalı hem de Kuzey Amerikalı örneklerine alternatif hayat tarzları geliştirmeye yardımcı olabilir. Konfüçyüs’çü kültürün etkisi altındaki endüstriyel Doğu Asya daha az düşmanca, daha az bireyci ve daha az bencil modern bir medeniyet geliştirmiştir. Hükümet yönetimi ile serbest ekonomi, meritokrasi (yönetim gücünün/erkinin, yetenek ve kişilerin bireysel üstünlüğüne dayandığı yönetim biçimi) ile demokratik politika ve grup yönelimi ile bireysel girişim bu bölgeyi ekonomik ve politik olarak II. Dünya Savaşından buyana dünyanın en dinamik coğrafyası yapmıştır. Modernitenin Hindu, Jainist, Budist ve İslami biçimlerinin ortaya çıkışının imkânı için endüstriyel Doğu Asya’nın doğuşuna Konfüçyüs etik’in katkısının işaretleri çok fazla kişiyi etkilemiştir. Konfüçyüs Asya’nın (Japon, İki Kore [Güney ve kuzey], Çin, HonKong, Tayvan, Singapur ve Vietnam) batılılaştırılması, oranın manevi görünümünü ebediyen değiştirebilirdi, fakat bu bölgenin yerli kaynakları (Mahayana Budizmi, Taoizm, Şintoizm, Şamanizm ve diğer halk dinleri) yeni sentezde kendi varlıklarını korumuş ve kendilerini göstermelerinde esneklik sağlamıştır. Şüphesiz, bir yüzyıldan fazla modern Batının emperyalist ve kolonyal hâkimiyetiyle küçük düşürülmüş ve hayal kırıklığına uğramış bu bölge insanların ikazı, endüstriyel Doğu Asya’nın doğuşunun bir intikam ile Aydınlanmanın mirasının

araçsal rasyonelliğini sembolize eder. Gerçekten de Japonya ve dört mini Dragonun zihniyeti merkantizm, kommersiyalizm ve uluslar arası rekabetle tanımlanır. Elbette bunların daha insancıl ve yaşanabilir bir dünya için gelişim imkânları ne çok fazla abartılmalı ne de gücü zayıf gösterilmelidir.

Üçüncü manevi kaynak, dini ve mitik değer ağırlıklı (primal) gelenekleri kapsar: Amerikalı, Havaili, Maorili ve çok fazla kabilevi yerel dini gelenek. Bu gelenekler insan hayatının neolitik çağdan beri fiziksel güç ve estetik zarafetle yaşanabilir bir hayat olduğunu ortaya koymaktadır. Pratik hayatın işaretleri her şeyi etkilemektedir. İnsan gelişimiyle ilgili hayat biçimleri (tarzları) hayal mahsulü değil, modern çağın tecrübe edilmiş bir gerçekliğidir.

Primal geleneklerin ayrıcı özelliği köklü bir anlam ve tecrübe temelinde bulunur. Her bir yerli dini gelenek kavrayış yolunu, düşünme biçimini, yaşam tarzını, davranış ve dünya görüşünü sembolize eden somut bir yere bağlıdır. Amerikan yerlilerinden, havaililer ve bizim çok sık “primal” halklar olarak işaret ettiğimiz bu diğer insanlardan bir şeyler öğrenebilir miyiz? Bu gelenekler karşılaştığımız çevrebilimle ilgili krizi çözümlenmemizde bize yardımcı olabilirler mi?

Aydınlanma zihniyetinin kasıtsız feci sonuçlarını dikkate alınca çok açık dersler çıkarabiliriz. Modern zihniyet yapısı, primal halkların yerli dini geleneklerinden bir şeyler öğrenebilir. Somut yerleşkeye primal halkların nüfuz etmelerinin doğal sonucu, bu halkların çevrelerinin ayrıntılı bilgisine sahip olmaları ve açık olmalarıdır. Gerçekte bu insanların insan yerleşkesi ve doğa arasındaki sınırları (demarcations) yumuşatılmıştır. Varoluşun bu biçimindeki kesinlik, antropolojik dünya ile büyük oranda kozmos arasındaki karşılıklılığın hem zorunlu hem de arzulanır olduğu bir gerçekliğe işaret dere. Buna göre onlardan öğrenebileceğimiz şey, kavrayış, düşünme ve yaşam tarzımızı yeniden oluşturmanın temel ilkeleridir. Açıkça söylemek gerekirse yeni bir davranış biçimine, yeni bir dünya görüşüne ihtiyacımız vardır. Dünyanın aydın ve konuya duyarlı vatandaşları tarafından yorumlandığı şekilde Aydınlanma zihniyetinin kritiğini ve onun modern zihniyet yapısını primal bilinçten çıkarma düşüncesi, tahrir edici bir şekilde ele alınmalıdır.

Hayatın primal tarzının eşit derecede anlamlı bir yönü de, sıradan günlük hayatta insanın karşılıklı olarak etkileşimini birbirine bağlayan ritüellerdir. Akrabalık ilişkilerinin yoğunluğu, kişiler arası iletişimin zengin dokusu, doğal ve kültürel dünyayı kuşatan ayrıntılı ve farklı kavrayış biçimleri ve atalar ile tecrübe edilmiş bağlantılılık, etnik, tür, dil, kıta ve inanç temelli toplumlara işaret eder. Asli bağlar, bu toplumların varlık ve eylemlerinin yapıcı unsurlarıdır. Huston Smith'in tanımladığı gibi, bu toplumların nesnelleştirdikleri şey, isteklendirme (motivation) kontrolünden ziyade katılım, epistemolojide ampirist kavrayıştan ziyade empatik anlama, dünya görüşünde doğaya hakimiyet kurmaktan ziyade aşkın olana saygı ve insan tecrübesinde yabancılaşmadan ziyade tamlıktır.²¹⁵ Tamlık sorunu ya da düşünmenin birçok üstün tuttuğumuz biçimlerinden bazılarını kabul etmeyle başladığımız için asli bilinç ilham kaynağı olarak ortaya çıkar. Bu üstün tuttuğumuz düşünce biçimleri arasında, mesela, hikmetten ziyade güç olarak bilgiyi kabul etme, ruhumuzda telafisi güç etkisine rağmen maddi ilerlemenin arzulanabilirliğinde ısrarcı olma ve hayat-destek sistemini yıkma pahasına bile doğanın antroposentrik kullanımını haklı çıkarma yer alır.

Dünya maneviyatıyla ilgilenen düşünür Ewert Cousins, çevrebilimle ilgili krize vermiş olduğu tepkide açıkça şu noktaya vurgu yapar: “Tüm muğlaklığı ve karışıklığıyla 21. yüzyıla baktığımızda, yeryüzünün peygamberimiz, yerel halkların da öğretmenlerimiz olduğunu görüyoruz.”²¹⁶ Bununla birlikte gerçekçi bir tutumla Aydınlanma zihniyetine alışmış olan bizler, yeryüzünün kehanetinin anlamını yorumlamak ve primal halkların mesajını anlamaya çalışmak noktasında hermönetik sorumluluktan vazgeçemeyiz. Fırsat büyüktür. Modern Batı’da bu kehanet ve mesaj doğru bir şekilde duyulmalı, böylece bu insanlar, Batılı

²¹⁵ Huston Smith, *The World's Religions* (NY: Harper Collins, 1991), s. 365–83.

²¹⁶ Ewert H. Cousins, “*Three Symbols for the Second Axial Period*,” in Friesen, ed., *Local Knowledge, Ancient Wisdom*, Ayrıca bkz., Ewert H. Cousins, *Christ of the 21st Century* (Rockport, Mass.; Element 1992), s. 105-31.

olmayan axial çağ medeniyetleri ile diyalog yoluyla buluşabilsinler. Bu birleşik gayret, küreselleşme konularında dile getirilmiş olduğu gibi, ben-dönüşümlülüğümüzde tam olarak var olan primal bilinci ortaya çıkarmak için zorunludur.

Aydınlanma zihniyetinin hem yararlanıcıları hem de kurbanlarından biri olarak benim önerim şöyledir: ortak mirasımızı zenginleştirerek, dönüştürerek ve küresel topluluğun gerçekten evrensel anlamını geliştirme adına bizim için hala geçerli olan manevi kaynakların bu üç biçimiyle onu yeniden inşa ederek sadakatimizi/vefamızı göstermeliyiz. Yöntemlerinde ayrı, etik ve dini yönelimlerinde farklı olmalarına rağmen yaklaşımlarımız, kötü durumumuzdan çıkış yolunu gösterecek ilhama dayalı rehberlerin insanlığa uygulanabilir manevi kaynaklarını canlandıracak ve tanımlayacak tüm ciddi çabaları içerir. Kurtuluşa giden yol bizi “nesli tükenmiş türlerin” karanlık mağarasına doğru götürebilir. Şunu söylemek haddini bilmeme olarak kabul edilmemelidir: aydınlanma projesinin bizzat kendisinin özünden hareketle manevi kaynakların dördüncüsünü keşfederek başlamalıyız. Düzenli bir düşünce, izole edilmiş bir mücadeleden ziyade toplumsal bir eylem, dini liderler ve etik hocaları tarafından tasavvur edilmiş “yaratıcı alana” doğru ilk adımdır.

Çeviren

Dr. Kevser Çelik*

* Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistemantik Felsefe ve Mantık ABD, kevcelik@gmail.com.

